

Курчаба Т. М.

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СОЦІОЛОГІЇ СПОРТУ У КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ СПОРТУ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНА

Актуальність

Спорт – масштабне, глобальне явище, проте, багато аспектів його соціального буття не осягнуто на концептуальному рівні. Проблеми спорту досить широко обговорюються у суспільстві, тому досить часто оцінюється як щось надто просте і зрозуміле. Проте, чи достеменно ми можемо відповісти, що таке спорт? Г. Гегель справедливо зазначає: «Відоме – від того, що воно відоме, ще не пізнане» [1, с. 25]. Саме з недооцінкою пов'язана думка про те, що у розумінні спорту як соціального явища особливих проблем немає. Однак, при докладному вивченні легко побачити, що це не так, і спроби наукового дослідження проблем соціальної сутності спорту переконують у цьому.

Слід зазначити, що проблема осмислення соціальної сутності спорту має значний методологічний обсяг, подібний до осмислення інших соціальних явищ, наприклад мистецтво чи релігія. Аналіз соціокультурного значення спорту ставить нас перед необхідністю звернутися до проблеми глибинної сутності людських стосунків, ймовірно, що саме ця обставина обумовлює обмеженість випадків коли спорт досліджується на загальнотеоретичному рівні, тому актуальним видається включення дисципліни соціологія спорту у програму навчальних закладів фізкультурного профілю.

Мета

Метою статті є методологічний аналіз соціології спорту та визначення її місця у переліку дисциплін гуманітарного циклу профільного вищого навчального закладу освіти у контексті аналізу спорту як соціального феномену.

Основний зміст

Соціологія спорту є галуззю сучасної соціології, і стоїть в одному ряді з такими науковими дисциплінами як соціологія науки, соціологія релігії, соціологія мистецтва тощо, тобто з

галузями соціологічних знань, в яких в якості предмету аналізу виступають окремі види соціальної діяльності та відповідні соціальні інститути, одночасно це одна із наук про спорт, що вивчає структуру та характер відносин, що складаються в перебігу соціальної взаємодії індивідів у сфері спорту. Слід розрізняти відмінності між спортивною діяльністю як офіційною змагальною діяльністю, що спрямована на досягнення абсолютного максимального результату та діяльністю фізкультурною, в основі якої лежить використання людиною фізичних вправ для досягнення оздоровчої мети (зміцнення здоров'я, рекреації, реабілітації тощо), яка також часто організовується у вигляді змагань.

Соціальна сфера спорту вищих досягнень є більш інституціолізованою, активною та найбільш масштабною частиною сучасного спорту. Соціальна сфера ординарного спорту представляє соціальний феномен, що має змішаний характер.

Соціології спорту надається велика увага в гуманітарній науці багатьох країн (США, Німеччині, Франції, Великобританії, Польщі) [2, с. 24]. Проблеми соціології спорту розглядаються у працях Багато вчених (В. Бальсевич, В. Жолдак, Л. Лубишева, В. Столяров, В. Платонов, М. Візітей) розглядають проблеми соціології спорту у своїх працях [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Актуальність вивчення соціальних проблем спорту підтверджена створеним у 1964 р. у Женеві Міжнародним комітетом соціології спорту, який знаходиться у подвійному підпорядкуванні і є одночасним членом Міжнародної соціологічної асоціації та має ранг Спеціального комітету Міжнародної ради фізичного виховання і спорту та видає часопис «International Review for the Sociology of Sport».

Соціологія спорту пов'язана з багатьма дисциплінами. В першу чергу, слід вказати на її зв'язок з загальною соціологією, оскільки використання методологічної бази загальної соціології для вирішення проблем спорту помітно її збагачує. Соціологія спорту, вивчаючи змагальну діяльність у людському суспільстві, її зміст та форми, надає важливу інформацію для загальної соціології.

Очевидним є зв'язок соціології спорту і з спортивною психологією. Об'єктивна характеристика спорту як соціального явища можлива лише при докладній оцінці внутрішнього світу індивідів, залучених у спортивну діяльність (спортсменів, тренерів,

глядачів). З іншого боку, психологічний аналіз спирається на принципи соціальної обумовленості психіки людини, а це є предметом вивчення саме соціології.

Тісний зв'язок простежується і зі спортивною педагогікою, яка часто починається саме з соціології спорту (соціально-філософського аналізу побудови повноцінної педагогічної дисципліни). Події, що є предметом вивчення педагогічної науки, є життєво-екзистенційними, пов'язаними з соціально-змістовними процесами, знання про які дає соціологія спорту, тому результати соціологічного аналізу є принципово важливими для спортивної педагогіки.

Оцінка соціально-культурного значення спорту, що подана у сучасній літературі досить неоднозначна. Неоднозначність ця настільки велика, що не йде, в цілому, у порівняння з різноманітністю точок зору відносно соціально-культурного потенціалу інших видів діяльності, оцінка масштабів яких подається різними авторами і також, не завжди співпадає.

Ось що з цього приводу говорить Х. Ортега-і-Гассет: «До праці є протилежним інший тип зусиль, що народжується не з обов'язку, а як вільний та щедрий порив життєвої потенції: спорт... Наукова і художня творчість, політичний та моральний героїзм, релігійна святість – високі плоди спортивної захопленості.... Життя, яке бачить більше зацікавленості та цінності у своїй власній грі, ніж в престижних цілях культури, надає всім своїм зусиллям, властивий спорту радісний та викличний образ.... Поет, наче добрий футболіст буде вправлятися зі своїм мистецтвом носком ноги» [12, с. 218-259]. Таким чином, спорт, на думку автора, – це гра у найвищому сенсі слова.

Ще одна досить цікава думка, що виражена у зверненні, яке отримало назву Каталонського антихудожнього маніфесту, що був підписаний в свій час відомими представниками сфери художньої творчості – Сальвадором Далі, Лісом Монтажем, Себастьяном Гашем: «Ми стверджуємо, що спортсмени ближче до ідеалу Греції, ніж наші інтелектуали. Ми стверджуємо, що спортсмен, не обтяжений знанням і не орієнтуючись в художності, легше зрозуміє сучасне мистецтво, ніж підсліпуваті розумники, обтяжені непотрібною ерудицією» [13, с. 244 -245].

Е.Фром – один із видатних представників неофрейдизму, американський філософ, соціолог, психолог – оцінює сучасний

спорт різко негативно: «Подивіться, який націоналізм об'єднує людей, що слідкують за перебігом Олімпійських ігор, які нібито, слугують справі миру. Популярність Олімпійських ігр – це символічний вираз західного язичництва. Вони уславлюють героя: переможця, найсильнішого, цілеспрямованого, і при цьому не помічають брудної суміші бізнесу та реклами, характерних для сучасної імітації Олімпійських ігор, що проводились у Стародавній Греції» [14, с. 41-53].

Це ілюстрація досить суперечливих оцінок спорту, яких дотримуються відомі гуманітарії ХХ ст. Слід зазначити, що наукові інтереси цих авторів мають ширший, ніж спорт характер. Істотним, однак є те, що і спеціалісти, що близькі до спорту досить часто мають не однакову точку зору. Ось що пишуть американські соціологи спорту Л. Ингхем і Дж. Лоу: «Спорт представляє спотворену ігрову сферу, де ці спотворення узаконені та набувають власної структури» [15, с. 78]. З іншого боку, німецький дослідник Г. Люшен вважає, що спорт володіє значним культурним потенціалом і стверджує, що відчуження – складного захворювання сучасної західної культури – в межах спортивної діяльності немає [16, с. 135-140]. В суперечках про соціально-культурне значення спорту варто прислухатися до думки родоначальника сучасного олімпійського руху П. де Кубертена «Спорт – це засіб, за допомогою якого можна викликати як і найблагородніші, так і найнижчі пристрасті... який в однаковій мірі може служити і зміцненню миру і підготовці до війни» [11, с. 73-74]. Заслуговує уваги і точка зору іншого відомого діяча міжнародного спортивного руху Р. Банністера, тривалий час Президента Міжнародної Ради спорту та фізичного виховання. У своєму виступі на конгресі «спорт та міжнародне взаєморозуміння він сказав «Спорт, як і багато іншого в житті, сам по собі ні добрий ні поганий, проте ми, люди, можемо використовувати його або з доброю, або з поганою метою» [9, с. 128]. Безумовно, у спорті можливі досить різні, навіть протилежні за моральним змістом моделі поведінки. Виникає запитання: які вчинки у спорті слід очікувати, і чи змагальне середовище справді створює умови для прояву агресії?

У пошуках відповіді на дане питання слід звернутися, в першу чергу, до правил відповідних спортивних змагань. Що передбачають, а що забороняють ці правила? Вони передбачають

протистояння (іноді досить жорстке) суперників як суб'єктів – фізичних кондицій, технічних навичок, тактичних умінь, інтелектуальних здібностей та ін., тобто протистояння їх зокрема. Проте змагальні правила, і це очевидно, не передбачають непримириме, особистісне протистояння, тобто таке, що може виступати як протиставлення індивідів, що змагаються в якості носіїв всезагального, та було б агресивним проявом прагнень спортсменів.

Правила змагань, навпаки, задають простір для справедливої боротьби, учасники якої знаходяться в принципово рівних умовах, що внутрішньо передбачає повагу один до одного. Інакше кажучи, спортивне змагання організується не як співставлення, де учасник обов'язково заряджені почуттям заздрості і діють відповідно до цього почуття. Тут в якості базової передбачається ситуація, коли спортсменами рухає почуття змагальності. Це, безумовно, не означає, що агресивні настрої не можуть виникати в змаганні. Сучасний спорт в рамках одноборств та багатьох ігрових видів і організований таким чином, що людина попадає в положення, коли не стати агресором за своїм внутрішнім відношенням до суперника цілком не просто, проте одночасно спорт будується відповідно до принципів, які на офіційному рівні агресивність не приймають, а частина обставин, пов'язаних з діями спортсмена, внутрішньо передбачає формування установки на співробітництво.

Оцінюючи характер відношень, які виникають у видах спорту, де передбачено фізичний контакт суперників, часто забувають про відмінності у різних видах протистоянь окремішньому і сутнісному. Часто ситуацію конфлікту, яка лежить в основі будь-якого змагального процесу, приймають в якості ситуації антагоністичної боротьби, а жорсткість фізичного контакту трактують як агресивність розмірковуючи приблизно так: чи можна отримуючи удари в обличчя, відчуваючи на собі дію больових прийомів не проявляти при цьому агресивності. І відповідають – не можна. Така відповідь правдива лише на перший погляд. В реальному житті нас часто агресивно індукує не стільки сила фізичного впливу (громадський транспорт у годину пік), а внутрішня установка, відповідно до якої реалізується поведінка людини, що контактує з нами. Е. Фром справедливо зазначає: «найбільш нормальною непатологічною формою насилля є ігрове насилля, воно не мотивоване ненавистю чи прагненням до

руйнації. У фехтуванні, боксі, боротьбі і т. д. не ставиться мета «вбити супротивника» [14, с. 51]. С. Фимбах розрізняє агресивність реактивну і інструментальну. Інструментальна агресивність має місце реалізації неагресивної мети [10: с.73-80].

Отже, спорт, допускаючи контактне протистояння суперників, в принципі не передбачає агресивності. Більше того, правила спортивної боротьби побудовані таким чином, що присікати зовнішні прояви агресивної установки (принцип чесного суперництва, що закладений в правилах перешкоджає розвитку агресивних проявів на суб'єктивному рівні).

Висновки

Незважаючи на всепроникливий характер змагальних відносин та на їх обов'язкову присутність в людській культурі різних типів та у всі часи, соціальний інститут спорту, в основу якого закладена змагальність, виникає лише в окремі періоди людської історії.

1. Передумовами для виникнення є:

а) Високий престиж у суспільстві зовнішнього успіху (європейська культура).

б) Публічність та відкритість соціальної ситуації, в рамках якої індивід втілює своє прагнення до успіху, реалізації в житті суспільства принципу рівності громадян перед законом, організації соціального життя на демократичних засадах, а також врівноваженість на рівні індивіда прагнення до особистісного успіху прагненням до «всезагального блага».

в) Відсутність у суспільстві, поряд зі спортом, іншої сфери публічного змагального самоствердження, яка мала б високий престиж і була б широко доступна людям, особливо у молодому віці. В якості такої може виступати, як доводить історія, військова діяльність (при мілітаризації суспільства спорт найчастіше втрачає популярність), а також діяльність підприємницька (до того моменту поки спорт не перетворюється за своєю суттю у комерційну діяльність).

2. Сучасний спорт вищих досягнень у відношенні його соціально-культурного значення та морального потенціалу оцінюється досить неоднозначно: від визнання його одним із найбільш змістовних видів соціальної діяльності – до повного

неприйняття можливостей спорту виступати позитивним фактором розвитку суспільства та особистості. Поміркованих суджень менше, полягають вони, головним чином у тому, що спорт визнається діяльністю, що здатна виступати у ролі як позитивного так і негативного фактору у житті соціуму. Більш змістовним варіантом є той, в межах якого формулюється положення: спорт внутрішньо передбачає різнопланові емоційно-вольові прагнення, морально-психологічні установки сторін, що змагаються.

3. Агресивність у сфері спортивної діяльності часто розглядають як неминуче явище, особливо в видах, де передбачений фізичний контакт спортсменів. Одночасно наявність установки на агресивні дії приймають як необхідний момент мотиваційного розвитку особистості спортсмена. В таких твердженнях є неточність, що обумовлено тією обставиною, що сама по собі жорсткість контакту суперників, яка передбачена правилами змагань неправомірно ототожнюється з агресивністю, необхідність якої з правил зовсім не витікає.

4. Спортивними правилами у деяких випадках дійсно дозволяється активне протиборство спортсменів, як суб'єктів, що володіють фізичними якостями, технічними навичками, тактичним вмінням, спеціальними знаннями, що визначаються психологічними, зокрема вольовими кондиціями. Проте, правилами не передбачено протистояння, у якому сторони не приймають один одну особистісно. Інакше кажучи, спортсмени жорстко протистоять один одному як суб'єкти конкретних проявів, але не як носії глибинних людських потенцій. Виступаючи у цих ролях, спортсмени з самого початку є соратниками, що мають своє конкретне втілення у ситуації, коли спортсмени приймають принцип «чесного суперництва», що передбачений правилами, в якості високої моральної цінності.

5. Жорсткість, що проявляється у ситуації, коли правила не тільки виконуються, а коли їх важливість акцентується у поведінці спортсмена, відповідає ситуації, в якій спортсмен діє відповідно з «почуттям спортивної злості». Якщо злість супроводжується зневажанням правил (а тим більше відвертим порушенням), лише тоді ми маємо справу з ситуацією агресивності.

6. Спорт відтворює не ситуацію антагоністичного протистояння, а ситуацію жорсткого конфлікту. Є підстави в соціально-культурному плані розглядати цю модель соціального

буття в якості базисної. Як і будь-який випадок повноцінної реалізації даної моделі, спорт задає ситуацію відкритого буття, і в цих обставинах сутність того, що відбувається, визначально залежить від внутрішньої позиції, яку спортсмен завчасно займає по відношенню до суперника. Внаслідок цього спортивна діяльність, не змінюючи кардинально своїх зовнішніх форм, може різко трансформуватися в змістовному плані, перетворюючись, наприклад, з благородної в антигуманну, агресивну. І саме ця обставина сприяє цій суперечливості оцінок спорту.

Література:

1. Гегель Г. Наука логики. Т.1. – М.: Мысль, 1985. – С. 25.
2. Shyder E., Spreitzer E. Social aspects of sport. – Endlewood Cliffs (N.J.): Prentice-Hall, 1998. – 214 p.
3. Бальсевич В. Физическая культура для всех и для каждого. – М.: Физкультура и спорт, 1988. – 160 с.
4. Виноградов П., Жолдак В., Чеботкевич В. Социология физической культуры и спорта: учебное пособие. – Пермь, 1995.
5. Жолдак В., Корогаева Н. Социология физической культуры и спорта: учебное пособие. – Малаховка, 1999. – 236 с.
6. Лубышева Л. Социология физической культуры и спорта. М.: АСАДЕМА, 2001. – 240 с.
7. Пономарев Н.И. Социальные функции физической культуры и спорта. – М.: Физкультура и спорт, 1994. – 310 с.
8. Столяров В. Социология физической культуры и спорта. (Основные проблемы, новые подходы и концепции.) – М.: ГЦОЛИФК, 1995. – 100 с.
9. Визитей Н. Физическая культура и спорт как социальное явление. Философские очерки. – Кишинев: Штиинца, 1986. – 210 с.
10. Визитей Н. Спортивная деятельность и физическая культура // Здоровый образ жизни. Социально-философские и медико-биологические проблемы. – Кишинев: Штиинца, 1996. – С. 73-80.
11. Визитей Н. О социально-культурном смысле современного спорта // Всемирные юношеские игры. – Международный форум «Молодежь. – Наука. – Олимпизм», 14-18 июля. – М., 1998. – С.73-74.

12. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства // Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры. – М.: Искусство, 1991. – С. 218–259.

13. Каталонский антихудожественный манифест // Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX в. – М.: Прогресс, 1986. – С. 244 – 245.

14. Фром Э. Сущность человека, его способность к добру и злу // Это человек. Антология. – М.: Высш. шк., 1995. – С. 41–53.

15. Ингхем Л., Лоу Дж. Структура игровой деятельности // Спорт и образ жизни. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – С. 78.

16. Люшен Г. Спорт и игра. Спорт, духовные ценности, культура. – М.: Гуманитарный центр «СпАрт» РГАФК. 1998. – С. 135-140.